

Door Koen VEREEKEN(Oudenaken)

De coöperatieve zuivelmelkerij van Nevele.¹

1. Inleiding

In het kader van het onderzoek naar de zuivelindustrie in Vlaanderen tijdens de 20ste eeuw, kregen wij als onderwerp de coöperatieve zuivelmelkerij van Nevele.

In ons onderzoek naar de geschiedenis van de Sint-Mauritiusmelkerij van Nevele tussen 1930 en 1950 zullen we de volgende thema's behandelen:

1. Een korte algemene geschiedenis van de melkerij;
2. Technische evolutie van de infrastructuur tussen 1930 en 1950;
3. Economische evolutie van de melkerij;
4. Sociale aspect van de melkerij.

Bij de behandeling van deze thema's zal telkens de nadruk worden gelegd op de rol van de algemeen bestuurder van de coöperatieve melkerij: neemt hij autonome beslissingen of is hij afhankelijk van de bestuursraad? Met wie moet hij allemaal rekening houden? Heeft de Belgische Boerenbond grote invloed op de bestuurder, of neemt zij beslissingen in zijn plaats? Wat is zijn rol binnen de dorpsgemeenschap? Is zijn politieke kleur van belang bij het leiden van de zuivel-fabriek?

Vooraf willen we nog onze dank betuigen aan de vele personen die ons op de een of andere manier hebben geholpen tijdens het onderzoek: de heer Wim Lefebvre, die ons het hele jaar bijgestaan heeft en ons door de materie heeft geleid; professor L. Van Molle, voor de goede raad die hij ons gaf tijdens zijn seminaries Heuristiek van de Nieuwste Tijd; het personeel van het KADOC voor de gastvrijheid en voor de hulp tijdens ons archiefwerk; de medestudenten die telkens klaar stonden voor hulp wanneer het werk minder goed vlotte en tenslotte ook een woord van dank aan mevrouw Y. De Vos en de heer J. Luysaert, bestuursleden van de heemkundige kring "Het Land van Nevele", voor hun vele informatie en moeite.

2. Geschiedenis

Geschiedenis

Vanaf 1880 werd de dierlijke productie de belangrijkste bron van inkomsten op de Belgische boerderijen. De omvang van de veestapel groeide tijdens de daarop volgende jaren aanzienlijk. Belangrijker in dit verband was echter de nog grotere stijging van de melkproductie per koe. Op het einde van de 19e eeuw namen op Europees gebied de Scandinavische landen, met Denemarken voorop, het voortouw in de evolutie van de zuivelindustrie.

De eerste melkerij in Vlaanderen dateert van 1883. De idee bleek aan te slaan, want op het einde van de 19e eeuw telde Vlaanderen reeds 327 melkerijen, waarvan 251 coöperatieve. Naast coöperatieve melkerijen had men in Vlaanderen ook nog coöperatief-industriële - en pri-vaat-industriële melkerijen.

¹ Nevele is een plaats in België / Oost Vlaanderen (westelijk van Gent) zie kaartje als bijlage

Wel moet er gewezen worden op het feit dat in 1910 nog maar 22% van de geproduceerde melk industrieel verwerkt werd.

Vooraf door de eerste Wereldoorlog werd de verdere groei van de zuivelindustrie enorm afgeremd. Tijdens die oorlog ging een derde van de runderen verloren en de epidemie van mond- en klauwzeer van 1916 maakte de situatie nog erger. Ook het ontbreken van behoorlijk voedsel tijdens en vooral na de oorlog, en de technische verliezen, zorgden voor een duidelijke achteruitgang van de zuivelproductie.

De Belgische overheid en organisaties zoals de Belgische Boerenbond probeerden met diverse maatregelen de landbouwers tegemoet te komen, zo bijvoorbeeld met het verbod op het slachten van kalveren tussen 1919-1921.

In het midden van de jaren twintig zorgden landbouwverenigingen voor een nieuwe impuls voor de (her)oprichting van de melkerijen. Dit gebeurde eveneens voor de melkerij van Nevele.

Door de samenwerking van enkele boeren van Nevele en Bachte-Maria-Lerne ontstond in Nevele in 1904 een melkerij.

In 1908 werd er in Nevele een tweede melkerij opgericht. Beide melkerijen kwamen nog voor het uitbreken van de oorlog in de handen van twee personen van Bachte-Maria-Lerne zodat er voor 1914 geen sprake meer was van een melkerij in Nevele.

Vanaf 1915 werd er echter een verplichte melkerij opgericht, namelijk “De Samenwerkende Melkerij H. Mauritius Nevele” met als bestuurder de heer Felix Beaufort. Elke landbouwer werd gedurende de oorlogsjaren verplicht vier liter melk per dag en per koe te leveren.

De verplichte melkerij bleef bestaan tot 1918, nadien werd het huis verkocht. De reden van het einde is niet bekend.

In 1927 kwam er een nieuw initiatief van enkele vooruitziende landbouwers en Felix Beaufort om een melkerij op te richten. Er was immers een crisis in de nijverheid uitgebroken waardoor er een overvloed kwam van zuivelproducten. In 1928 werd dan de “Coöperatieve Melkerij Sint-Mauritius” opgericht.

De volgende decennia zal de fabriek zich bijna uitsluitend toeleggen op het produceren van boter. In Vlaanderen ging voor de Tweede Wereldoorlog 60% van de totale melkproductie naar boterfabricatie, in Nevele was dit dus nagenoeg 100%.

Statuten

De zuivelfabriek Sint-Mauritius te Nevele (Oost-Vlaanderen) is opgericht bij akte op 27 maart 1928. De effectieve werking van de zuivelfabriek dateert van 25 maart 1929.

De duur van de vennootschap werd verlengd op 17 maart 1958.

Het voorstel tot de fusie met de zuivelfabriek Sint-Antonius te Nazareth werd met de benoeming van de gevolmachtigde vereffenaars goedgekeurd op 7 januari 1971.

De zuivelfabriek Sint-Antonius, voorheen de stoomzuivelfabriek Sint-Antonius genoemd, gelegen te Nazareth werd bij akte opgericht op 19 december 1928. Ze was in het handelsregister van Gent ingeschreven onder het nummer 8208.

Uit het onderzoek blijkt verder dat de statuten van de zuivelfabriek zijn gewijzigd op 8 april 1947. De duur van de vernieuwde statuten werd bij akte verlengd op 9 november 1959. De wijziging van de benaming van de zuivelfabriek werd bij beslissing van de algemene vergadering goedgekeurd op 28 september 1966. De sluiting van de vereffening werd, bij vergadering met alle vennoten van de stoommelkerij Sint-Mauritius te Nevele, ondertekend op maandag 14 mei 1973. De vennoten kregen na de fusie vier aandelen, elk ter waarde van 1500 BEF in plaats van

drie aandelen, elk ter waarde van 2000 BEF. De inbreng gebeurde op basis van de balans van 31 oktober 1970.

De zuivelfabriek Sint-Mauritius, opgeslorpt door de zuivelfabriek Sint-Antonius, bezat één stoommelkerij met aanhorigheden en de aanliggende weilanden en gronden, gelegen te Nevele op de Kerrebroek 36a.

De totale oppervlakte bedroeg 1 hectare en 37 are en de aanhorigheden bestonden uit al de draaiende en staande werktuigen, gereedschap, machines, de dieren tot uitbating van de fabriek, en al het overige onroerend goed, evenals de voorraden, bedrijfsbenodigdheden, waardepapieren, schuldvorderingen en het vermogen.

De ingebrachte roerende en onroerende goederen werden op 23 december 1971 geschat op 14.799.405 BEF. Het aantal onderschreven aandelen van de zuivelfabriek Sint-Mauritius bedroeg 6015 stuks.

De laatste hypothecaire inschrijving bij de Raiffeisenkas van Nevele dateert volgens het onderzoek van 12 april 1967; het gaat om 9 miljoen BEF, een intrest van 3 jaar en bijhorigheden voor een bedrag van 900.000 BEF.

In 1970 was het verschil op de balansrekening 561.887 BEF, evenwel negatief. Het aantal aandeelhouders zakte de laatste jaren voor de fusie langzaam.

Zo zijn er in 1969 nog maar 550 aandeelhouders, dit zijn er slechts 17 minder dan jaar voordien, maar in de kapitaalrekening is het verschil duidelijk te merken. In 1969 is er 366.000 BEF minder te noteren. Een daling van 3,5% ten opzichte van 1968. Als we het aantal aandeelhouders vergelijken met 1958 is er een duidelijk verschil waar te nemen. In 1958 telt de zuivelfabriek namelijk nog 899 leden. Wel is het aantal aandelen op die 10 jaar gestegen van 4419 in 1958 naar 5348 aandelen in 1968.

Bij de oprichting van de zuivelfabriek Sint-Mauritius in 1928 telde zij elf leden. Volgens de bedrijfsregels mochten de leden de eerste vijf jaar niet uittreden en kwam het aantal aandelen overeen met het aantal koeien dat de leden hadden, zo blijkt althans uit het artikel 5 : “ Ieder lid moet evenveel aandelen onderschrijven als hij gewoonlijk koeien houdt....”

Het bestuur van de zuivelfabriek bestond zoals gewoonlijk uit een beheersraad, een toezichtsraad en de algemene vergadering waar alle vennoten deel van uitmaken.

De beheersraad bestond uit tenminste drie leden en ten hoogste zeven leden. De toezichtsraad bestond dan weer uit tenminste zes leden en ten hoogste zeven leden.

3. Technische aspect

In het archief van de melkerij van Nevele hebben we tijdens de onderzochte periode 1930-1950 slechts vier technische verslagen gevonden. Drie daarvan dateren dan nog van het einde van de jaren 1940. Om de technische evolutie te bespreken, hebben we ons dan ook geconcentreerd op de eventuele briefwisseling over het technische aspect van de melkerij.

Het eerste technische verslag, opgesteld door de heer J. Van Esbroeck van de Belgische Boerenbond, dateert van 6 april 1933. Dit verslag is dus opgemaakt vijf jaar na de oprichting van de melkerij.

Er waren toen reeds meer negatieve dan positieve opmerkingen genoteerd. Het gebouw van de melkerij was in goede staat en bleek ook goed onderhouden. Ook de machines en hun onderhoud kregen een zeer positieve beoordeling. De inrichting was gebaseerd op een capaciteit tussen minimaal 5.000 liter per dag en maximaal 15.000 liter per dag. Met een aanvoer van gemiddeld ongeveer 8.400 liter per dag was dit zeker in orde ².

² ca. 3 mln. kg. melk per jaar

Daartegenover bleek er overal in het gebouw te weinig verluchting te zijn en was de watertemperatuur niet onder controle te houden, zodat die tijdens de zomermaanden kon oplopen tot 30° celsius. Ook de koelslang en de koelkamer, evenals de roomlokalen waren niet in orde en verwaarloosd. Zo moest de koelkamer bijvoorbeeld nog geverfd worden met roestwerende verf. De melkpomp vertoonde reeds sleet en de afromers waren besmeurd met olie.

Ook het aanwezige gereedschap voor de werktuigkundigen van de fabriek bleek onvoldoende. Het laatste negatieve punt, maar daarom zeker niet minder belangrijk, ging erover dat de melkerij tijdens de zomermaanden zure melk aannam. Tijdens de eerste jaren van de melkerij werd er amper gelet op de kwaliteit van de melk en dus helemaal niet op de zuurtegraad.

Tijdens de eerste tien jaar is er in de briefwisseling amper of niets terug te vinden over problemen met of uitbreiding en vernieuwing van de accommodatie van de melkerij. Verder lezen we in de briefwisseling van de eerste tien jaar dat de bestuurders vooral de bedoeling hadden zoveel mogelijk winst te maken met zo weinig mogelijk investeringen, en dat er gedurende die jaren geen echte technische innovaties gebeurden.

Het volgende technische verslag dateert van 28 mei 1946, dertien jaar na het eerste, en één jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog.

In dat verslag kunnen we lezen dat er zeker nog nazichten zijn gedaan tussen 1933 en 1946, zo bijvoorbeeld op 19 juni 1935, maar daarover hebben we helaas niets teruggevonden.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog vonden er amper of geen veranderingen of vernieuwingen plaats, integendeel zelfs.

Uit de briefwisseling blijkt wel dat de melkerij tijdens de oorlogsjaren weinig of geen schade heeft opgelopen. Bij vele andere melkerijen in Vlaanderen was dat wel zo.

De melkerij produceerde gedurende die vijf jaar bijna uitsluitend voor de Duitsers en het Duitse leger. Zij hadden toen ongeveer alle macht over het doen en laten van de melkerij.

Het apparaat voor het afwegen van de ontvangen melk werd vervangen door een Berkel-bascul, zodat de ontvangst nauwkeuriger en veel sneller gebeurde. Wel werd het Geenens-apparaat nog gebruikt bij het afwegen van de zure melk.

Er was sprake van een nieuw bestelde pasteur, maar daar vinden we in het verslag niets van terug. Wel werd vermeld dat de bestaande pasteur, evenals de voorwarmer versleten waren en dat de zagezegd nieuw bestelde dringend nodig was.

De open afromers waren vervangen door gesloten, maar de snelheid van deze nieuwe machines bleek ruim onvoldoende. Met de bestelling van de nieuwe pasteur in het achterhoofd zou het volgens de consulente van de Boerenbond veel interessanter geweest zijn de twee apparaten te vervangen door één nieuw in plaats van door twee nieuwe apparaten. Dat ene apparaat zou dan wel moeten aangepast worden aan de uurcapaciteit, maar het zou verse stoom en drijfkracht besparen. Kortom het zou rendabeler geweest zijn voor de melkerij.

Naast de gewone pasteur was ook de zuurselpasteur versleten. Bovendien was de bottermelkpomp te klein en duurde het wegpompen van de bottermelk veel te lang.

Uit dit verslag blijkt dat de technische installatie van de melkerij totaal verouderd was en dringend aan vernieuwing toe was. Uit de briefwisseling konden we echter afleiden dat de melkerij tijdens de oorlogsjaren andere prioriteiten had dan de accommodatie en dergelijke (zie verder in dit artikel).

Eén jaar later waren er wel verschillende vernieuwingen in het bedrijf doorgevoerd. In het verslag van 19 februari 1947 kunnen we lezen dat de stoommachine vervangen was door een nieu-

were en sterkere machine. De capaciteit werd opgetrokken van 40 pk naar 74 pk. Deze wijzing was noodzakelijk aangezien de melkerij zich instelde op een uurcapaciteit van 10.000 liter. Met het vooruitzicht op deze uurcapaciteit werd er ook een koelmachine van 60.000 frigorie per uur bijgeplaatst. De werking van deze nieuwe machines was perfect.

Wel moest de toen bestaande ketel, die een verwarmingsoppervlakte had van 45m², op zijn uiterste grens werken. Uit bovenvermelde voorwaarden blijkt immers dat om de nieuwe machine te voeden, ongeveer 18 kilogram stoom per m² verwarmingsoppervlakte moet voortgebracht worden. Deze hoeveelheid is een uiterste maximum voor een liggende ketel.

Er werd toen voorgesteld om een grotere ketel van ongeveer 100 m² te plaatsen, maar onmiddellijke reactie bleef uit.

Door de verhoging van de uurcapaciteit tot 10.000 liter per uur was het ook noodzakelijk zich in te stellen op een dubbele ontvangst. De controleur van de Boerenbond gaf daarom aan dat de melkbakken uit de ontvangst moesten verdwijnen. Ook meende hij dat door de evolutie van de fabriek er nood was aan andere en meer burelen. Daarvoor was er nog plaats rechts van de melkerij.

In het vorige verslag van 1946 konden we lezen dat de pasteurisatietoestellen versleten waren, en dat er dus dringend nood was aan nieuwe toestellen. Eén jaar later bleken ze nog meer versleten te zijn en was er van een eventuele bestelling van nieuwe toestellen helemaal geen sprake meer. Naast dit probleem had de melkerij ook problemen met het water. In het verslag kunnen we lezen dat alle beschikbaarheden om de waterproblemen op te lossen aangesproken waren en dat de kwestie dus tamelijk in orde was. Echter uit de briefwisseling van enkele maanden later blijkt dat er zich nog altijd problemen voordeden, maar echt concreet waren ze niet.

Verder lezen we in de briefwisseling dat er problemen waren omtrent aanzienlijke vetverliezen. Allerlei opsporingen en ontledingen aan de bron brachten geen oplossing.

In september 1947 werd het oude versleten materiaal, zoals de regeneratieve voorwarmer, de volle melkpasteur, de koeler, de pompen, enz. opgeruimd en door een dubbele spirala-opstelling vervangen. Op die manier werden de ongecontroleerde vetverliezen gestopt. De voorgestelde renovatie werd eveneens op die wijze doorgevoerd.

Het laatste technische verslag waarover we konden beschikken, dateert van 1 oktober 1948. Deze controle werd dus gedaan één jaar na de grote vernieuwingen binnen de melkerij. Sedert het nazicht van 1947 werden om zo te zeggen alle machines vernieuwd en werd de voorgenomen uurcapaciteit van 10.000 liter ook daadwerkelijk gehaald.

Zoals ook in het vorige verslag te lezen is, werkte de bestaande stoomketel aan de grens.

Het koelvermogen dat voordien 30.000 frigorie per uur bedroeg, werd opgevoerd tot 90.000 frigorie per uur. Met daarbij de nieuwe stoommachine en een nieuwe kleppenmachine van 74 pk die in 1947 werd geplaatst, was de melkerij op het gebied van drijfkracht ruimschoots voorzien. De werking van de machines was zeer goed.

De twee nieuwe spirala-koelers, met elk een capaciteit van 5.000 liter per uur, werkten eveneens zeer goed. Alleen moest de bij-pass van de roompasteur nog volledig in roestvrij staal gemaakt worden om scheikundige reiniging mogelijk te maken.

De roomrijping, de boterverwerking, de boterbewaring, de melkopslagplaats en de administratie waren in volle aanpassing en vernieuwing.

Na deze laatste veranderingen behoorde de melkerij van Nevele tot de meest moderne zuivelfabrieken van het land.

Vanaf 1947 vonden grondige veranderingen plaats in de melkerij, zowel op technisch als op financieel vlak. Voor de vernieuwingen werden nieuwe leningen aangegaan en in 1947 werden eveneens de statuten van de melkerij gewijzigd. Ook het aantal aandelen steeg enorm tussen 1945 en 1948, zodat we kunnen zeggen dat ook de gewone mensen en landbouwers meer vertrouwen kregen in de melkerij.

De jaren voor de oorlog teerde de melkerij op haar infrastructuur die eind jaren 1920 modern was maar naar het einde van de jaren 1930 de nieuwe normen niet meer haalde. De veranderingen na de oorlog waren dan ook nodig om het bedrijf draaiend en rendabel te houden.

Wat is nu de rol van de algemeen bestuurder (*Foncke*) in al deze technische vernieuwingen?

Als algemeen bestuurder en hoofd van de bestuursraad neemt hij de beslissingen over al dan niet modernisering of uitbreiding van de melkerij. Hij zal er dus moeten op toezien dat er tijdig wordt ingegrepen en dat er vooral juist wordt ingegrepen.

Een voorbeeld hiervan is de vernieuwing van de afromers en de pasteurisatiemachines. Volgens de consulent van de Boerenbond zou het voordeliger zijn, beide machines te vervangen door slechts één nieuwe machine. Foncke ging echter niet in op dit voorstel. Ook het aanhouden van de uiterste grens van de ketelcapaciteit werd beslist door hem. Op technisch vlak liet Foncke zich niet zomaar opzij zetten door een consulent van de Boerenbond, maar we zullen binnen het sociale aspect zien dat er tussen Foncke en de Belgische Boerenbond over het algemeen een goede verstandhouding bestond.

Bij het nemen van allerlei beslissingen kon hij wel steunen op mensen die hem raad gaven en bijstonden, maar als algemeen bestuurder had hij de volle verantwoordelijkheid wanneer er iets misliep. Bovendien was hij één van de weinigen in het bestuur die gestudeerd had aan de zuivelschool en daarom genoot hij een enorm vertrouwen bij zijn bestuur. Zijn woorden waren dan ook doorslaggevend wanneer er op technisch vlak beslissingen moesten genomen worden. Toch was Foncke geen alleenheerser, hij hield ook rekening met de voorstellen van de bestuursleden. De tweede belangrijkste man naast Foncke was de pastoor, die een grote invloed had op de beheersraad. Op het technische vlak was zijn invloed echter zeer gering.

Als besluit i.v.m. het technische aspect kunnen we zeggen dat Foncke zijn taak goed uitoefende. Ongelukken, zware technische problemen en klachten zijn er tussen 1930 en 1950 nooit geweest. Bovendien was de Sint-Mauritiusmelkerij eind 1948 één van de modernste zuivelfabrieken van België, hetgeen aantoont dat Foncke en zijn medewerkers verstand hadden van de zaken.

4. Financieel – economische aspect

Zoals we in de statuten kunnen lezen, telde de melkerij bij de oprichting elf leden.

Het aantal leden zal evenals het aantal aandelen de eerste jaren stijgen. Het aantal aandelen zienkende in 1932 een hoogtepunt dat pas opnieuw geëvenaard werd in 1946. Uit de briefwisseling van 1933 kunnen we echter wel opmaken dat het ledenaantal blijft stijgen. Vanaf 1932 zakt het aantal aandelen geleidelijk aan tot het in 1942 een uiterst dieptepunt kent. Waarom zijn die aandelen nu zo belangrijk? Ten eerste hangt het onderschreven kapitaal van de melkerij vast aan het aantal aandelen. Verder betekende elk aandeel de vertegenwoordiging van één melkkoe. Dat wil dus zeggen dat ook het aantal koeien kan berekend worden aan de hand van het aantal aandelen. Om uit te maken hoe goed de melkerij draait, is het aantal aandelen dus een eerste belangrijke meter.

Maar doorheen de jaren stijgt de melkproductie per koe evenals de kwaliteit van de melk. Zo was de gemiddelde melkproductie per koe voor de Eerste Wereldoorlog 1.900 liter per koe. In 1929

was dat reeds 2.500 liter en vlak voor de Tweede Wereldoorlog bedroeg het 3.200 liter per koe. Winst en verlies zullen we op een andere manier moeten bekijken.

De winst binnen de melkerij van Nevele verschilde enorm van jaar tot jaar, zonder dat hierin een tendens waar te nemen valt. Alleen tussen 1934 en 1937 zien we jaarlijks een lichte toename van de opbrengst. In 1940 is die toename bijna niets, slechts 3.394 BEF. Deze trend houdt aan gedurende de oorlogsjaren. Dit kunnen we verklaren doordat het grootste deel van de productie bestemd was voor het Duitse leger, zodat de melkerij amper of geen inkomsten had. In 1942 zien we wel winst, dit kan te danken zijn aan het feit dat de melkerij van Nevele geen kolen moest indoen, want ze kreeg door tussenkomst van de Boerenbond van de failliet-gegangene melkerij van Hansbeke 35 ton kolen. De jaren daarop zien we een constante aangroei.

In 1947 zien dan voor eerst in de geschiedenis van de melkerij van Nevele een verlies. Het enorme verlies, bijna 500.000 BEF, is voornamelijk te wijten aan de grote vervangings- en verbeteringskosten. Deze investeringen hebben hun doel niet gemist, want in 1949 zien we een recordwinst, die in 1950 nog eens verbeterd wordt.

Naast de winst willen we ook eens kijken welke bedrijfskosten de melkerij de eerste tien jaar had. In tegenstelling tot de winst zien we hier wel een tamelijk goede constante, namelijk tussen de 520.000 en 620.000 BEF per jaar.

De prijs per liter melk kan soms ook een economische indicatie zijn. Sommige jaren is er minder melkproductie of meer zure melk door abnormale temperaturen, zodat ook daar schommelingen waar te nemen zijn. We hebben echter alleen de prijs van melk per liter voor de eerste tien jaar kunnen terugvinden. De hoogste prijs wordt betaald in 1930 : meer dan 26 frank per liter. Dit bedrag loopt gedurende de eerst volgende jaren terug en schommelt tussen 17,5 BEF en 19 BEF per liter. In 1938 en 1939 bedraagt de prijs dan weer ca. d 22,5 BEF per liter, om in 1940 terug naar het peil van midden de jaren 1930 te zakken: 17 à 19 BEF per liter.

Zoals reeds vermeld, is de hoeveelheid ontvangen melk niet in verband te brengen met het aantal koeien. Door de verdere specialisatie, betere omstandigheden, betere accommodatie, stijgt de melkproductie per koe. Gedurende de jaren 1930 stijgt de ontvangen melk jaarlijks, hetgeen ook in de laatste vijf jaar van de jaren 1940 waar te nemen is.

Door deze stijging van de ontvangen melk stijgt ook de productie van boter voor de melkerij van Nevele, aangezien haar hoofdproduct boter is. Toch is er ondanks de stijging in de boterproductie geen evenredige stijging in de netto-opbrengst van de boter vast te stellen. Meer nog, sommige jaren is er zelfs een duidelijke daling waar te nemen.

Door de briefwisseling van de melkerij krijgen we naast het economische aspect ook een idee op de financiële toestand van de melkerij van Nevele.

Vanaf 1934 was het bestuur vooral geïnteresseerd in afschrijvingen binnen de melkerij. Verscheidene brieven met allerlei fiscale vragen werden naar de fiscus gestuurd.

Begin januari 1934 kreeg de melkerij een verheugend antwoord. Ze mocht namelijk 2% inbrengen voor gebouwen, 10% voor de machines, 15% voor het gereedschap en de meubelen en 25% voor de voertuigen.

Langs de andere kant kreeg de melkerij vanaf 1934 meermaals verwittigingen voor achterstallige betalingen. Zo bijvoorbeeld de vaste bijdrage per kwartaal en facturen aan de heer Meyfroidt ter waarde van 9.946,5 BEF. Ook in 1935 zijn er nog achterstallige facturen aan de heer Meyfroidt te betalen.

In de briefwisseling van 1937 krijgen we voor het eerst een zicht op de grote leningen die de melkerij had aangegaan. Zo was er een lening bij de Raiffeisenkas van Nevele ter waarde van 800.000 BEF en een vraag voor een nieuwe kredietopening van 480.000 BEF.

In een brief aan de bestuurder van de melkerij van Nevele van 1939 kunnen we lezen dat de melkerij nog een bedrag ter waarde van 27.930,85 BEF verschuldigd was aan de Raiffeisenkas van Nevele. Dit bedrag omvatte de verschuldigde intresten voor de ontleende som.

In 1942 werd er vergaderd over een eventuele uitbreiding. Mits een kredietverhoging van 260.000 BEF naar 500.000 BEF zou er grond kunnen aangekocht worden.

De goedkeuring van een nieuwe kredietopening kwam er pas in maart 1945, drie jaar na de indiening van de vraag. De bestuurders kregen een bijkomende kredietopening van 500.000 BEF voor onbepaalde duur. In 1947 werd de kredietopening verhoogd tot 1.250.000 BEF. Deze verhoging moest de mogelijkheid bieden de melkerij te vernieuwen, wat dan ook gebeurde. Ook werd deze verhoging doorgevoerd opdat de melkerij haar verplichtingen tegenover de melkcentrale Inco zou kunnen voldoen. Maandelijks moest de melkerij een vast bedrag betalen aan de melkcentrale, die zorgde voor de verhandeling van de geproduceerde boter en de overname van de overschotten.

Enkele maanden later werd er nogmaals een kredietverhoging van 750.000 BEF toegestaan.

Uit deze briefwisseling kunnen we opmaken dat de melkerij van Nevele het na de oorlog financieel erg moeilijk had. Uit de winstcijfers kunnen we echter opmaken dat de 'crisis' niet lang heeft geduurd. Het bestuur heeft na de oorlog onmiddellijk geïnvesteerd en met resultaat. Na enkele jaren bleek de melkerij terug een gezond bedrijf, hoewel de concurrentie in de streek zeer groot was. Dit zullen we echter in het volgende aspect uitvoeriger bespreken.

Uit de verschillende kredietverhogingen kunnen we opmaken dat Raiffeisenkas van Nevele een groot vertrouwen had in het bestuur, meer bepaald in de heer Foncke:

vanaf 1937, ongeveer de periode wanneer Foncke algemeen bestuurder werd, werden er verschillende kredieten geopend.

Met de belastingen zijn er nooit problemen geweest, buiten het af en toe laattijdig indienen van de formulieren. Beschuldigingen van één of ander fiscale wandaad konden we niet vaststellen, evenmin als klachten van klanten die niet uitbetaald werden. Financiële onrusten binnen het bedrijf zijn er in de periode 1930 en 1950 niet op te merken.

Uit deze bevindingen kunnen we alleen maar besluiten dat de Sint-Mauritiusmelkerij van Nevele op financieel en economisch vlak een gezonde en goeddraaiende onderneming was tussen 1930 en 1950.

Ook hier is de rol van de algemene bestuurder niet te onderschatten. Hij moet, weliswaar in samenspraak met de bestuursraad, de financiële beslissingen nemen. Hij moet naar de banken stappen om leningen aan te gaan. Hij moet de banken overtuigen dat het nuttig is en dat er geen gevaar bestaat dat ze hun geld niet meer weerzien.

Naast deze financiële zaken moet hij er ook voor zorgen dat zijn werknemers zich niet tegen hem kanten. Hij moet ervoor zorgen dat ze tevreden zijn met hun loon en dat ze juist betaald worden. Ook de juiste investeringen aanwenden ligt in de handen van de bestuurder. Het nemen van zulke beslissingen is een lange termijn denken. Een financiële beslissing zoals die van 1947 was er bijvoorbeeld zo één. Ze zorgde voor een nieuwe impuls binnen de melkerij. Vanaf 1948 zien we dat de winst van jaar tot jaar steeg.

Ook het aantrekken van leden, die de onderneming moeten laten groeien, is van groot belang. De bestuurder moet dus kwaliteit en zekerheid uitstralen en kunnen bieden.

We dan alleen maar stellen dat Foncke op financieel en economisch vlak een geschikte bestuur-

der was voor de melkerij van Nevele.

Aangezien Foncke zich vanaf het begin op de voorgrond wist te plaatsen binnen de dorpsgemeenschap van Nevele, was het voor hem geen probleem dit vertrouwen te genieten. Zo wat overal had hij wel zijn contacten. Voor de Tweede Wereldoorlog was het relatief gemakkelijk om aan geld te geraken, zeker via de plaatselijke Raiffeisenkas, maar we zien dat Foncke ook tijdens en na de oorlog nog even gemakkelijk aan geld geraakt. Ook zijn politieke connecties hebben hem enige garantie gegeven, zeker vlak na de Tweede Wereldoorlog. Het aantrekken van leden en hen overtuigen, was voor een politicus als Foncke ook geen probleem. Dit zien we bijvoorbeeld duidelijk in 1942 en de volgende jaren. Het aantal leden bleef maar stijgen en langzaamaan vergrootte de melkerij haar winningsgebieden.

5. Sociaal aspect

Zoals gezegd, telde de melkerij bij haar oprichting in 1928 elf leden. Het bestuur bestond uit een beheersraad, een bestuursraad en een toezichtsraad. De bestuursraad werd voorgezeten door de algemeen bestuurder. In het begin was dat de heer Felix Beaufort, die in 1938 werd opgevolgd door de heer Foncke.

In het dagelijks bestuur had de algemeen bestuurder de leiding, maar toch mogen we de invloed van de andere bestuursleden en van de aandeelhouders niet onderschatten. Grote beslissingen werden bijna altijd genomen met unanimité van stemmen van de hele bestuursraad.

Over Beaufort hebben we bijna niets teruggevonden, over Foncke des te meer.

In 1933 vroeg Beaufort aan de bestuursraad Foncke als zijn opvolger aan te duiden, deze vraag werd echter per algemene stemming verworpen.

Op 14 maart 1934 werd er beslist jaarlijks een algemene vergadering te houden om de evolutie per jaar grondig te bekijken. Zo bijvoorbeeld waren er in 1934 opnieuw dertig leden toegetreden. Voordien werd er maandelijks een kleine vergadering gehouden, die zou behouden blijven. Het eerste sociale feit zien we in 1936, toen opende de melkerij ook haar deuren voor leerlingen van de melkcursus. Ze krijgen er een uitgebreide rondleiding en uitleg over de werking van de verschillende machines.

De eerste leerlingen kwamen van Drongen (Baarle). De rondleiding gebeurde in verschillende groepen van telkens maximaal 15 leerlingen.

Ook andere zuivelfabrieken kwamen naar Nevele om de werking van de melkerij te bestuderen. Dit duidt erop dat de melkerij van Nevele toch een vrij hoge plaats kreeg binnen de hiërarchie van de melkerijen.

In 1937 werd een vraag tot onderzoek ingediend naar Foncke omtrent eventuele belangenvermenging met een kleinhandel in Kortrijk, waarvan zijn broer eigenaar was.

Aimé Foncke werd ervan verdacht melk te leveren aan de kleinhandel van zijn broer, zodat die kon blijven concurreren met de melkerij van Heule, bij Kortrijk.

De klacht werd door de Boerenbond echter verworpen.

Begin 1940 werd er een vereniging ter bestrijding van tuberculose bij runderen opgericht.

In 1939 werd er een grondig onderzoek gedaan in de verschillende runderstallen en werd bijna alles zuiver verklaard. In 1940 echter waren er verschillende kalveren besmet na het eten van melkerijmelk. De vraag was dan ook of de melk genoeg gepasteuriseerd werd, want er heerste mond- en klauwzeer in de omgeving van de melkerijen. Een hogere pasteurisatie kon echter niet bevolen worden. Vandaar de oprichting van de vereniging.

Midden 1944 werd Aimé Foncke opnieuw verdacht van wanpraktijken. Nu werd hij beschuldigd door Graaf de Bousies, gewezen uitbater en eigenaar van de melkerij van Hansbeke. Die melkerij

werd gesloten eind 1942.

De beschuldigingen waren gericht tegen Foncke en niet tegen zijn melkerij zelf.

Volgens graaf de Bousies, tevens burgemeester van Hansbeke, had Foncke in het begin vele boeren aangemoedigd om lid te worden van de melkerij van Nevele. Hij zou ze aangemoedigd hebben met de belofte dat ze 100 BEF per koe zouden ontvangen bij de eerste storting. Verder verweet hij Foncke met de Duitsers te hebben geheuld, niettegenstaande hij zich uitgaf als anglofiel. Bewijzen kon de graaf hiervoor echter niet geven. Ook zou Foncke tijdens de oorlog verschillende eigendommen hebben aangekocht, hetgeen met zijn loon normaal niet zou kunnen. Als laatste stelt de Bousies dat Foncke zeer ongunstig stond aangeschreven bij de landbouwers en dat hij absoluut hun vertrouwen niet genoot. Graaf de Bousies vroeg bij de Boerenbond dan ook het ontslag van Foncke.

Het antwoord van de Boerenbond was zeer duidelijk. De zuivelfabriek van Hansbeke werd gesloten wegens grove wantoestanden en misbruiken, waarin de graaf persoonlijk, alsook zijn bestuurder, waren betrokken. De zuivelfabriek van Nevele daarentegen zou volgens de Boerenbond één van de meest bloeiende melkerijen zijn van voor de oorlog en kreeg tijdens de bezetting een winningsgebied toegewezen van 13 gemeenten. Dit winningsgebied hield onder andere 1200 melkleveraars en 3700 aangesloten koeien in.

De klacht van graaf de Bouzies werd vals en onrechtvaardig verklaard en zou overstromen van persoonlijke kwesties.

Eind 1944 trok graaf de Bousies zijn woorden terug en zei dat hij enkel wou melden dat de landbouwers van Hansbeke terug aan de melkerij van Hansbeke wilden leveren.

Met deze uitspraak werd de zaak tussen Foncke en graaf de Bouzies gesloten.

Het meningsverschil tussen beide heren was vooral gebaseerd op de hevige concurrentiestrijd. Tijdens de oorlogsjaren kreeg de melkerij van Nevele er verscheidene winningsgebieden bij, onder andere het gebied van de melkerij van Hansbeke. Ook andere melkerijen in de buurt verloren gebieden ten koste van de Sint-Mauritiusmelkerij. Dit kan verklaard doordat Foncke zowel politiek als sociaal een groot figuur was in de streek. Zo was hij voorzitter van de plaatselijke CVP, van het ACV en van verschillende andere culturele en sociale verenigingen. Ook zijn verstandhouding met de Boerenbond was op dat moment optimaal.

Na de oorlog werd politiek voor Foncke steeds belangrijker. De Nevelse oorlogsburgemeester, dokter Jan Wannyn, werd beschuldigd van collaboratie en verloor voor enkele jaren zijn burgerrechten. Wannyn was de rechtstreekse politieke concurrent van Foncke en de volgende jaren zou het verschillende malen tot grote verbale schermutselingen komen. Foncke zou evenwel nooit burgemeester of schepen van Nevele worden, hoewel hij meermaals de meeste stemmen kreeg. Binnen de gemeente waren de meningen over Foncke duidelijk verdeeld. Zijn aanhangers konden geen slecht woord over hem uitspreken. Bij hen was hij gekend als een zeer goed mens die begaan was met zijn werknemers.

Vele inwoners van Nevele heeft aan werk bezorgd, zo bijvoorbeeld de familie Planckaert. Toen die familie in nood zat na het overlijden van de vader, stelde Foncke de gebroeders Willy en Walter te werk in zijn melkerij, weliswaar als zwartwerkers. Uit zijn lidmaatschap van verschillende verenigingen blijkt ook dat Foncke een zeer sociaal man was.

Zijn achterban zei dan ook dat hij overal graag gezien was. Ze meenden echter dat zijn goedheid hem ten onder heeft gebracht.

Zijn tegenstaanders daarentegen kregen geen enkel goed woord over hem over hun lippen. Ze noemden hem grof, onbeleefd, onbetrouwbaar, leugenachtig en valsspeland. Vanaf 1948 besliste Foncke de melkerij naast een economische gestalte ook een sociaal aanzien te geven. Op 8 augustus 1948, werd in het kasteel De Kluize te Nevele een zuivelkermis gehouden; de opkomst was fenomenaal. Op 19 juni 1949 vond in de melkerij een eerste maal een opendeurdag plaats. Men kon er gratis in en uit en alles bezichtigen. Opnieuw een grote sociale gebeurtenis. Zulke sociale gebeurtenissen kwamen steeds meer voor en de gasten werden steeds belangrijker. Zo was er in 1956 hoog internationaal bezoek. Het bestuur van de nationale zuiveldienst bracht samen met 16 personen uit Belgisch-Congo, waaronder Patrice Lumumba, een bezoek aan de zogeheten modelinrichting van het Vlaamse land.

Uit al deze feiten kunnen we besluiten dat Foncke een uitstekend bestuurder was en dat hij de mensen rondom zich daarvan probleemloos kon overtuigen. Ook heeft hij samen met zijn bestuur ervoor gezorgd dat de rust in de melkerij altijd bewaard bleef, ook tijdens de woelige jaren toen zijn vertrouwen ter discussie stond. Hij heeft zijn stempel gedrukt tijdens de jaren veertig op de melkerij van Nevele ondanks de grote concurrentie in de streek.

Besluit

De melkerij van Nevele had in 1928, het jaar van haar oprichting, een korte voorgeschiedenis. Belangrijke statutaire wijzigingen zijn er tot de fusie in de 1971 niet te noteren. Doorheen haar geschiedenis had de melkerij slechts twee bestuurders, van wie Aimé Foncke 32 jaar voor zijn rekening nam.

Het eerste decennium waren er weinig of geen technische innovaties doorgevoerd. De grote vernieuwing kwam er in 1947. De zuivelindustrie had in de jaren na de oorlog een crisis doormaakt, maar de Sint-Mauritiusmelkerij kwam onmiddellijk met de oplossing. Na de vernieuwingen was de melkerij één van de modernste melkerijen van het land en gold ze in Vlaanderen als modelfabriek.

De melkverwerking en de boterproductie lagen veel hoger dan in de gemiddelde Vlaamse melkerij. De inspectieverslagen van de Belgische Boerenbond waren voor de Tweede Wereldoorlog niet altijd positief, maar echt grote problemen werden niet gesignaleerd. Financieel en economisch gezien heeft de melkerij nooit problemen gehad. De eerste jaren waren de winstsaldo's klein, maar dat was ook zo bij de meeste melkerijen in Vlaanderen. Na de innovatie van 1947 zien we dat de winst echter elk jaar enorm toeneemt. Gedurende de onderzochte jaren was er slechts éénmaal een verlies te noteren nl. in 1947.

Op sociaal vlak betekende de melkerij in en rond Nevele veel. Het aantal leden groeide alsmear en tijdens de oorlog werden er vele winningsgebieden bijgewonnen, onder meer door de sluiting van concurrerende melkerijen zoals die van Hansbeke. Door deze permanente groei ontstonden enkele conflicten, maar die werden telkens zonder problemen opgelost. Dit onder meer met de hulp van de Belgische Boerenbond, die de zuivelfabriek van Nevele nooit in de steek heeft gelaten. De goede verstandhouding met de Boerenbond kwam tot stand door de goede diplomatische en bestuurlijke kwaliteiten van de algemeen bestuurder Aimé Foncke. Hij was, onder meer door zijn opleiding, een zeer geschikt bestuurder. Hij heeft de melkerij in de jaren veertig een goede reputatie bezorgd. Naast de melkerij was ook de politiek belangrijk in zijn leven. Ook dat fenomeen, de combinatie van melkerijbestuurder en politiek, zien we bij vele melkerijen in Vlaanderen.

Korte Biografie

Felix Beaufort

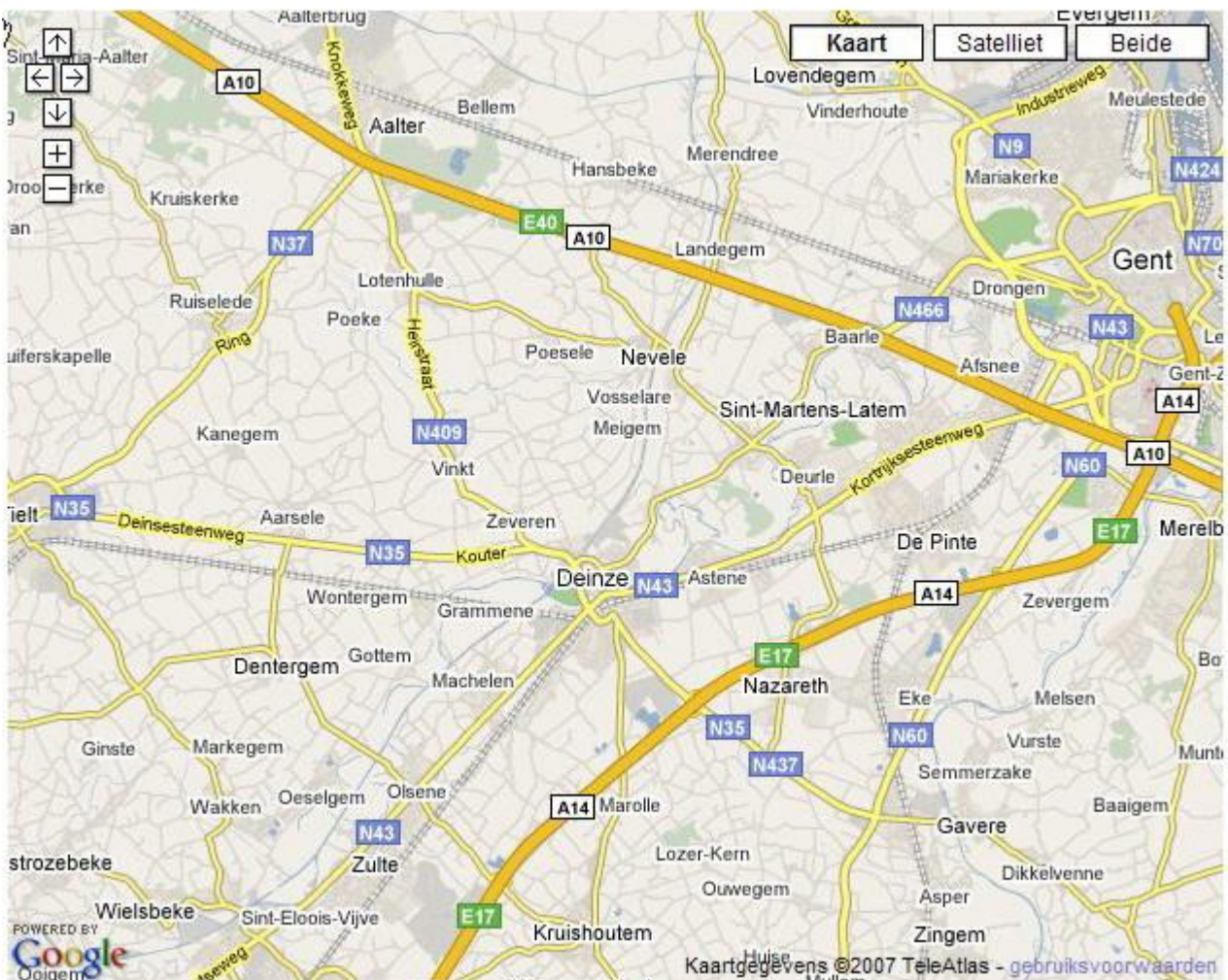
Felix Beaufort werd geboren te Nevele op 27 augustus 1873 en overleed in Nevele op 5 september 1951. Hij leidde de verplichte melkerij van 1915 tot 1918 en was in 1928 medestichter van de Sint-Mauritiusmelkerij. Ook was hij gedurende enkele jaren schepen van Nevele en schatbewaarder van de plaatselijke kerkfabriek.

Aimé Foncke

Aimé Foncke werd geboren te Landegem op 3 november 1911 en overleed te Gent op 15 februari 1981. Hij was de eerstgeborene van een tweeling, zijn broer heette André. Foncke volgde zuivelonderwijs aan de zuivelschool te Melle en liep stage in de melkerij van Hansbeke. Na zijn huwelijk in 1933 vestigde hij zich in Nevele, waar hij onmiddellijk in dienst trad van de melkerij. Daar doorliep hij alle rangen tot hij in 1938 door de bestuursraad aangeduid werd als algemeen bestuurder. Dit bleef hij tot 1971, het jaar van de fusie met de melkerij van Nazareth.

Buiten de melkerij was hij ook heel actief in het sociale leven van Nevele. Naast de politiek, waarin hij gemeenteraadslid (vanaf 1959), senator (1961-1965) en volksvertegenwoordiger (1965-1969) was voor de CVP, was hij ook voorzitter of bestuurder van ruim 16 culturele of sportieve verenigingen. In 1946 was Foncke ook medestichter van SV Inco Gent.

Koen VEREEKEN(Oudenaken)

BRON: LEUVEN. KADOC. Archief coöperatieve melkerij Sint Mauritius Nevele : interne jaarrekeningen.

Bibliografie

Literatuur

- DE BAERE, J. Een eeuw Belgische zuivelgeschiedenis. Leuven, z.d.
- DEKKER, J. Zuivelcoöperaties op de zandgronden in Noord-Brabant en Limburg, 1892-1950. Overleven door samenwerking en modernisering. Een mentaliteitsstudie. Middelburg, 1996.
- DE WINTER, A. en TAMBUYSER, C. "De evolutie van de coöperatieve zuivelindustrie in België". Landbouwtijdschrift, IX (1956), 410-439.
- DIRICKX, J. "Administratie en boekhouding. Over de noodzakelijkheid van een doelmatige boekhouding (II)". De coöperatieve zuivelfabriek, III(1948), 107-110.
- DIRICKX, J. Leidraad voor de bestuurs- en toezichtsraden van de samenwerkende vennootschappen bestemd voor de coöperatieve zuivelfabrieken. Leuven, 1943.
- HENRIKSEN, I. "Avoiding Lock-in: Cooperative Creameries in Denmark, 1882-1903". European Review of Economic History III (1999), 57-78.
- JANSSENS, A. "Stoommelkerij Sint-Mauritius te Nevele". Driemaandelijks tijdschrift van de heemkundige kring Het Land van Nevele, II (1989), 91-126.
- JANSSENS, A. "Nog de stoommelkerij Sint-Mauritius te Nevele". Driemaandelijks tijdschrift van de heemkundige kring Het Land van Nevele, III (1989), 234-235.
- LEHOUCQ, N. en VALCKE, T. De Fonteynen van de Oranjeberg. Politiek-institutionele geschiedenis van de provincie Oost-Vlaanderen van 1830 tot nu. Deel 2 : Biografisch Repertorium. Gent, 1997.
- MERCELIS, J. "De afzet van de zuivelproducten". De coöperatieve zuivelfabriek, II(1947), 53-56.
- NIESTEN, E., RAYMAEKERS, J. en SEGERS, Y. Vrijwaar U van namaaksels! De Belgische zuivel in de voorbije twee eeuwen. Leuven, 2001.
- VANDENDAEL, P. "Zuiveleconomie. De ontwikkeling van de zuivelnijverheid in België (1880-1914)". De coöperatieve zuivelfabriek, II (1949), 49-58.

Bronnen

- LEUVEN. KADOC. Archief coöperatieve melkerij Sint Mauritius Nevele : verslagen 1930-1950.
- NEVELE. Gemeentearchief. Verkiezingen 1959 : verkiezingspropaganda.

Mondelinge Informatie

- Gesprek met Jan Luyssaert, 15 maart 2003.
- Telefonisch gesprek met Yvonne De Vos, 23 maart 2003.